

Het oude stadhuis van Medemblik

De collectie van de Oudheidkundige Vereniging Medenblik herbergt meerdere ornamenten die ooit de gevel van het oude stadhuis sierden. Dit gebouw ging in 1940 tegen de vlakte om plaats te maken voor het ontwerp van architect Kropholler. Onlangs hebben twee ornamenten een nieuw leven gekregen. Het gaat om een stel zandstenen leeuwen, elk een wapenschild houdende, dat op het bordes van het oude stadhuis stond.

Jarenlang verbleven de leeuwen op de zolder van het weeshuis waar een groot deel van de collectie van de Oudheidkundige Vereniging was ondergebracht. Maar in verband met restauratiewerkzaamheden aan het weeshuis moest de vereniging naar een ander onderkomen voor de collectie omzien. In deze omstandigheden ontstond het idee om de leeuwen op te knappen en een nieuwe plek te geven. Met medewerking van Stichting Hervormd Weeshuis en financiële steun van de gemeente Medemblik zijn de twee leeuwen tegenwoordig in de tuin van het weeshuis te bewonderen.

In het navolgende verhaal leest u hoe de leeuwen lang geleden in Medemblik arriveerden, dat zij een ingrijpende verbouwing van het stadhuis overleefden, maar toch uiteindelijk van hun oude plek moesten wijken. Het verhaal is een kleine geschiedenis van het oude stadhuis van Medemblik.

Het oude stadhuis

Afb. 1: Een leeuw van het oude stadhuis.

Van oudsher staat het stadhuis van Medemblik aan de Dam, het punt waar de Nieuwstraat en de Oude Haven samenkomen. Deze locatie was het centrum van de stedelijke samenleving, niet alleen in bestuurlijke zin door de aanwezigheid van het stadhuis maar ook in geografisch opzicht. Niet voor niets werd in de zeventiende eeuw het westelijk deel van de Oude Haven als Westeinde aangeduid, het oostelijk deel van de Oude Haven als Oosteinde en de Kaasmarkt als Zuideinde. De Dam met het stadhuis vormde het geografische middelpunt van Medemblik.

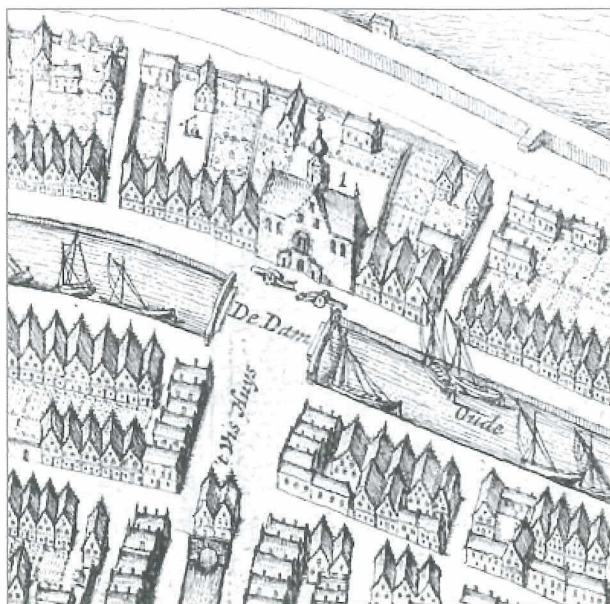
Het gebouw bood onderdak aan verschillende colleges en functionarissen. In de eerste plaats werd het oude stadhuis gebruikt door het stadsbestuur bestaande uit burgemeesters en vroedschappen. Daarnaast had het stedelijke gerechtcollege voor haar bijeenkomsten en uitvoering van taken een eigen kamer: de schepenkamer. De functie op het gebied van rechtspraak heeft het stadhuis lang behouden. Tot aan het einde van de negentiende eeuw hield de kantonrechter er nog zitting en bevond zich onder in het stadhuis een kantonnale gevangenis. Ook de Weesmeesters maakten van het stadhuis gebruik. Zij bestierden de zogeheten Weeskamer, die in 1613 was opgericht om de financiën van weeskinderen in goede banen te leiden.

Verder vonden in en om het stadhuis economische en militaire activiteiten plaats. De Dam functioneerde als een marktplein waaraan in 1600 een nieuwe overdekte vismarkt verrees. Gedurende de zeventiende eeuw werden de kelders van het stadhuis aan handelaren verhuurd voor de opslag van bier. Vis en bier werden via de Oude Haven aangevoerd en bij de Dam gelost. De stedelijke defensie was in handen van de schutterij die haar hoofdwacht in het stadhuis had.

Voor de oudste afbeeldingen van het stadhuis van Medemblik zijn we aangewezen op de stadsplattegronden van Van Deventer en Van Uytendael uit de tweede helft van de zestiende eeuw. Hierop staat een rechthoekig gebouw, ingeklemd tussen de dichte bebouwing van de Oude Haven. In tegenstelling tot de belendende panden heeft het de vorm van een dwarshuis met de lange gevel op de Dam gericht. In deze periode had het stadhuis al een trap of bordes. De brede gevel, in combinatie met de trap en het torentje op het dak, maakten het tot een opvallend en representatief gebouw. Ondanks verschillende verbouwingen bleef deze hoofdvorm tot de sloop in 1940 intact.

Een ambitieus verbouwingsplan in 1656

Ter instandhouding van het gebouw werden geregeld werkzaamheden aan het stadhuis verricht.

Afb.2: Het stadhuis van Medemblik op de plattegrond van Johannes van Schagen uit 1649. De twee kanonnen voor het stadhuis werden in 1643 aangeschaft.

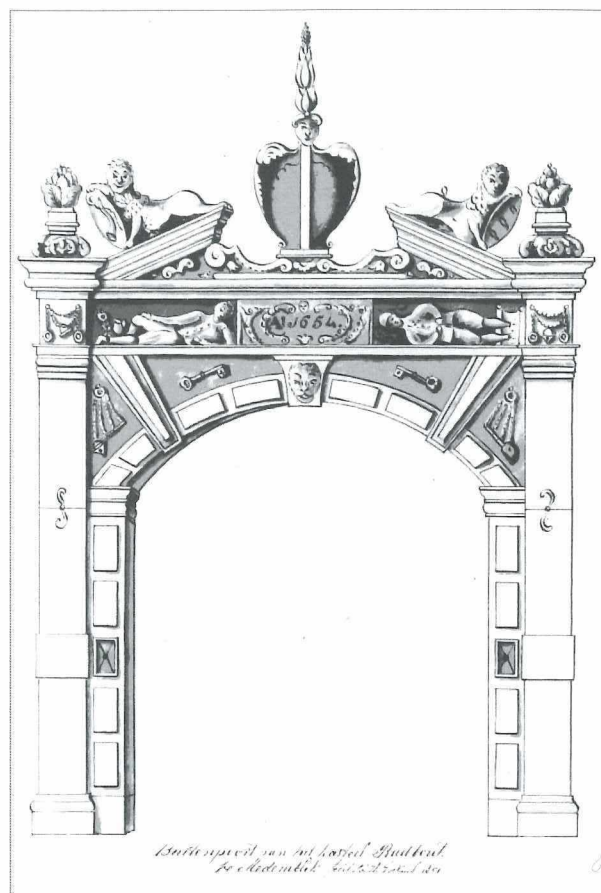
In oude archiefstukken zijn deze werkzaamheden soms tot in detail te volgen. De meest voorkomende werkzaamheden, zoals herstel aan dak en vensters, behoorden tot het kleinere onderhoud. Maar er vonden ook functionele aanpassingen plaats om elke gebruiker van het stadhuis het naar de zin te maken. Zo is er in 1594 sprake van een 'nieuwe camer mette gallerije'.¹ Mogelijk was deze nieuwe ruimte voor het gerechtcollege bestemd, want in hetzelfde jaar werden er ten behoeve van de schepenen nieuwe zitkussens gemaakt. Dat de schepenen kritische gebruikers waren blijkt uit het gegeven, dat in 1615 de gevangnissen naar de schuur achter het stadhuis werden verplaatst. Tot dat moment bevonden de gevangnissen zich onder de schepenkamer maar veroorzaakte volgens de schepenen stankoverlast.

In het midden van de zeventiende eeuw verkeerde de gevel van het stadhuis in een slechte staat van onderhoud. Een grondige opknapbeurt kon geen verder uitstel dulden. Toen het stadsbestuur in 1651 een offerte voor het vervaardigen van een carillon kreeg werd deze aanbieding van een klokkengieter afgeslagen. Men besteedde de schaarse middelen liever aan de reparatie van het stadhuis.² Vijf jaar later was de situatie verder verslechterd en wordt de staat van de gevel als bouwvallig omschreven. Naar de mening van het stadsbestuur ontstond een gevaarlijke situatie en was actie geboden.

In de zomer van 1656 gingen de bestuurders akkoord met het ontwerpen van een geheel nieuwe voorgevel. Bij het plan werd ook het belendende pand ten westen van het stadhuis betrokken zodat een bredere gevel 'tot meerder cieraet' van de stad kon worden gerealiseerd.

Enkele vroedschappen werden gemandateerd om met de eigenaar van het naastgelegen pand over de prijs te onderhandelen en om met 'meester Hans' tot een ontwerp van de nieuwe gevel te komen.³

Deze 'meester Hans', steenhouwer te Medemblik, is vermoedelijk Hans Croonenburg. Van hem is bekend dat hij twee jaar eerder, in 1654, een hardstenen poort bij het kasteel had vervaardigd.⁴ Ook dit was een opdracht van het Medemblicker stadsbestuur. Dankzij een tekening uit de negentiende eeuw is bekend hoe deze poort er heeft uitgezien. Maar het ambitieuze plan om het stadhuis te vergroten en te verfraaien kreeg geen vervolg. Waarschijnlijk deed het gebrek aan financiële middelen het plan in de ijskast belanden.

Afb.3: De hardstenen poort bij het kasteel, vervaardigd door Hans Croonenburg in 1654. Twee jaar later was hij ook betrokken bij de verbouwingsplannen van het stadhuis.

Plan B (1663-1664)

Intussen bleef de noodzaak bestaan om het verval van het Medemblicker stadhuis een halt toe te roepen. In maart 1663 stond de bouwkundige staat van het stadhuis weer op de agenda van de bestuurders. Vooral de toestand van de westgevel baarde de heren veel zorgen.

Deze gevel helde gevaarlijk naar voren 'zulcx dat tet geschapen is om thans ofte mergen [=morgen] eens van booven neder te comen waardoor wel lichtelijk groote schade ofte een ongeluck te verwachten ofte te vresen mochte wesen'.⁵ Uit voorzorg werden zware onderdelen van de gevel verwijderd. Maar een besluit om herstelwerkzaamheden uit te voeren werd tot juni uitgesteld in verband met de afwezigheid van een aantal bestuurders. In juni 1663 was het eindelijk zo ver. Uit de gelederen van burgemeesters en vroedschappen werd een commissie samengesteld die met timmerlieden een herstelplan diende uit te werken.

Rekeningen van verschillende ambachtslieden tonen aan dat ditmaal het plan wel een vervolg kreeg.⁶ Jacob Claasz, een steenhouwer uit Hoorn, leverde een belangrijk aandeel in de herstelwerkzaamheden. Hij ontving 544 gulden, 17 stuivers en 8 penningen voor het maken van de gevel en de trap van het stadhuis. De betaling aan de Hoornse steenhouwer, die blijkbaar de plaats van Hans Croonenburg had ingenomen, vond plaats in november 1664. Aangenomen mag worden dat de werkzaamheden toen waren afgerond.

Ook de Medemblicker schilder en glazenmaker Pieter Scholman diende een rekening in voor werkzaamheden aan het stadhuis. Uit zijn rekening blijkt dat in september 1663 de herstelwerkzaamheden al waren gestart, onder andere met het schilderen van de schoorstenen en de gevel. Opvallend zijn de kleuren, die hij voor de gevel gebruikte: wit, geel en rood. De kleur rood werd in de zeventiende eeuw vaak gebruikt voor de binnenzijde van luiken, de kleur geel paste Pieter Scholman mogelijk toe op de buitenzijde van de luiken.

Afb.4: Tekening van het oude stadhuis, vervaardigd door Hendrik de Leth in 1731. Sinds de grote herstelwerkzaamheden van 1663-1664 was het exterieur niet of nauwelijks gewijzigd.

Na het herstel van het buitenwerk was in 1665 het interieur van het stadhuis aan de beurt. De kamer van de burgemeesters onderging de grootste metamorfose. De muren van de deze kamer werden bekleed met goudleren behang en boven de schoorsteen kwam het portret van koning Radboud te hangen. Verder verhuisde de hoofdwacht van de schutterij naar een plek onder het stadhuis, waardoor voor de andere gebruikers ruimte vrijkwam.

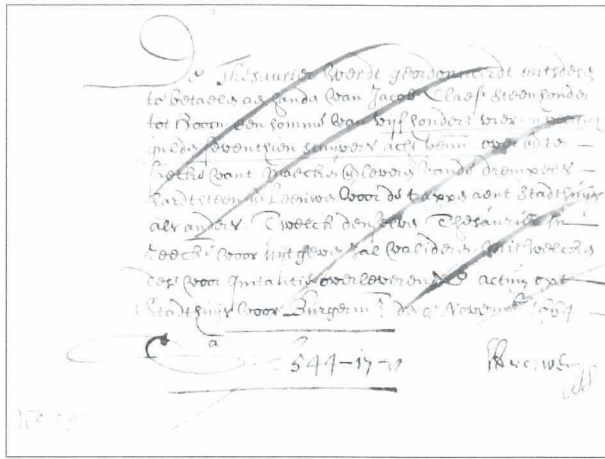
Leeuwen

De twee leeuwen, die nu in de tuin van het weeshuis staan, zijn ongeveer 80 centimeter hoog en wegen elk ettelijke honderden kilo's. Volgens de voorlopige lijst van Nederlandse monumenten uit 1921 zijn ze een product van een steenhouwer uit de zeventiende eeuw. Deze datering is naar alle waarschijnlijkheid correct, want de eerder genoemde rekeningen van Jacob Claasz en Pieter Scholman wijzen naar 1663 of 1664 als het jaar van vervaardiging. Dat Jacob Claasz destijds de maker van de twee leeuwen was blijkt uit de opdracht van burgemeester Hendrick Claasz Verwer om hem te betalen voor het 'maecken ende leveren vande drempels, hardsteen ende leeuwen voor de trappen aent stadthuys als anders'.

In 1664 schilderde Pieter Scholman de '2 leuwe op de trappe' wit. Voorafgaand aan de recente opknappbeurt zijn de twee leeuwen op sporen van oude verf nagekeken. Er werden geen verfstrepen aangetroffen. Maar op basis van de rekening van Pieter Scholman is toch besloten om de beelden in de kleur Bentheim (zandsteenkleur) te schilderen. Naast de twee leeuwen op de trap vermeldt de rekening van Pieter Scholman ook nog schilderwerk aan 'leuwe opt stadthuys'. Schilderde hij de leeuwen op het bordes tweemaal of sierden nog meer leeuwen de gevel van het oude stadhuis van Medemblick?

Het antwoord op deze vraag is te vinden op de tekening van Hendrik de Leth uit 1731 (zie Afb.4). Hoog op de hoeken van de voorgevel zijn twee liggende leeuwen afgebeeld. Blijkbaar beschermde niet twee, maar vier leeuwen het Medemblicker gezag tegen kwade invloeden van buiten.

De tekening van Hendrik de Leth is de enig bekende afbeelding waarop het tweede stel leeuwen is afgebeeld. Redenen om aan zijn waarneming te twifelen zijn er niet. Hendrik de Leth staat bekend om zijn nauwkeurige weergave van de werkelijkheid. Hij tekende ook de banken voor de trap van het stadhuis die, net als de leeuwen, in de rekening van schilder Pieter Scholman worden genoemd.

Afb.5: Betaalopdracht ten behoeve van steenhouwer Jacob Claasz uit Hoorn voor het maken en leveren van diverse onderdelen waaronder de leeuwen voor de trappen. Gedateerd 8 november 1664.

Een ingrijpende verbouwing in de negentiende eeuw (1882-1883)

Over omvangrijke herstelwerkzaamheden in de achttiende eeuw is weinig anders bekend dan dat er een nieuw bordes zou zijn geschonken door Grietje Levendigh (1696-1782), een dochter van een Medemblicker burgemeester. Verder wijst de aanwezigheid van een fraai bewerkte schouw met wapens, die tot 1940 in de secretarie te vinden was, op een aanpassing van het interieur in de achttiende eeuw.

In de tweede helft van de negentiende eeuw verkeerde het stadhuis van Medemblick in een slechte staat en was, net als twee eeuwen eerder, een ingrijpende verbouwing noodzakelijk. Hiertoe werd op 7 oktober 1881 een begroting door het college van burgemeester en wethouders aan de gemeenteraad voorgelegd. De raad stemde in met het bedrag van 1323 gulden voor 'eenige vernieuwingen en herstellingen' aan het stadhuis. Minder enthousiast was men over een afzonderlijke post voor de cellen onder het stadhuis. Voor de beoogde aanpassingen aan de cellen, waarvan de kosten op 155 gulden waren begroot, mocht volgens de raad ook een bijdrage van de andere gemeenten worden verwacht.

Nog voordat de werkzaamheden aan het stadhuis aanvingen, moest de begroting tweemaal worden bijgesteld. Eerst op 4 april 1882, toen de gemeenteraad een bestek plus een nieuwe begroting van 1495 gulden goedkeurde. Uiteindelijk werd het werk voor 1696 gulden door W. N. Vlaming aangenomen.⁷ Het bestek laat zien dat de werkzaamheden van de aannemer zich concentreerden op de voorgevel. Hij diende de gehele voorgevel ter dikte van een halve steen uit te hakken en nieuw te metselen. Om de 40 cm hoogte moest de aannemer horizontale stroken ter dikte van één steen uithakken zodat daarin kunstzandstenen delen konden worden aangebracht.

De top van de gevel moest geheel worden vernieuwd. Verder werden de kozijnen van kunstzandstenen lijsten en ornamenten voorzien. Opvallende vernieuwingen waren de ronde bovenlichten van de deuren op de begane grond en de twee dakkapellen. Het dak van het raadhuis diende de aannemer slechts na te kijken en waar nodig te herstellen. Tot slot moest het karakteristieke torentje worden opgeknapt en rechtgezet.⁸

In de eerste weken van juni 1882 startte de aannemer met de klus, maar al snel bleek dat de conditie van de voorgevel veel slechter was dan gedacht. De opdracht op basis van het bestek was onuitvoerbaar en de gevel dreigde in te storten. In de vergadering van burgemeester en wethouders op 29 juni 1882 werd zelfs gesproken over een ramp en om verder onheil te voorkomen werd besloten de oude voorgevel af te breken. Opnieuw werd de gemeenteraad met een verhoging van de kosten geconfronteerd, dit keer zelfs een verdubbeling.⁹

Afb.6: Het oude stadhuis van Medemblick met negentiende-eeuwse voorgevel.

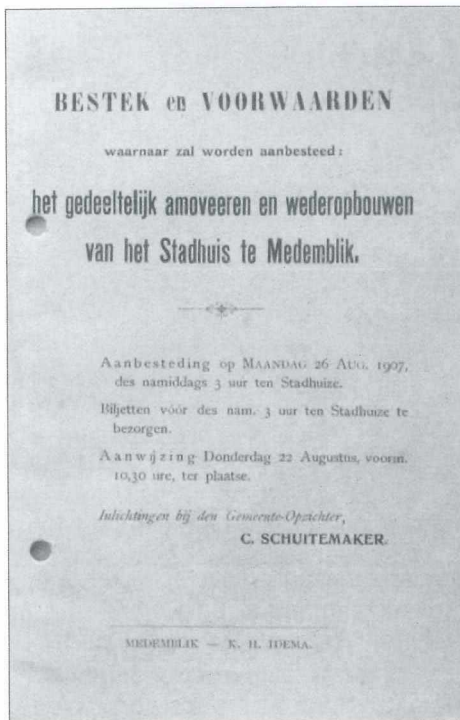
Inwijding met een feestelijk tintje (1884)

In de zomer van 1883 was de aannemer zo ver met zijn werkzaamheden gevorderd, dat de burgemeester en wethouders over een feestelijke inwijding van het gerestaureerde stadhuis durfden te praten. Ze namen zich voor een 'gezellige bijeenkomst van het bestuur, gemeente ambtenaren en eenige genoodigden te organiseren'.¹⁰

Deze inwijding vond ruim een half jaar later plaats: op maandag 7 januari 1884. Het werd een gedenkwaardige bijeenkomst, in het bijzonder voor Dirk Hendrik Keur, die als commies ter secretarie bij de gemeente Medemblik werkzaam was. Aan de feestelijke inwijding van het stadhuis werd namelijk een hulde aan deze ambtenaar verbonden. Dirk Hendrik Keur, geboren in 1804, bekleedde al sinds 1825 zijn functie. Als erkenning voor zijn stipte plichtsbetrachting en lange dienstverband bij de gemeente (58 jaar!) besloot de raad op de dag van de inwijding van het stadhuis een portret van hem te laten vervaardigen. Het portret kreeg een ereplaats in de raadzaal.¹¹ Na de sloop van het oude stadhuis bleef het portret behouden en belandde het, net als de twee leeuwen, in de collectie van de Oudheidkundige Vereniging.

Het herstel van het stadhuis in de jaren 1882-1883 had grote gevolgen voor het aanzien van het gebouw. Weliswaar dateerde de kern van het gebouw uit de zestiende en zeventiende eeuw, maar de voorgevel had een modern negentiende-eeuws uiterlijk gekregen. In 1907 volgde nog de sloop en herbouw van de achterzijde van het stadhuis, een ingreep die ook gevolgen voor delen van het interieur had.¹²

Ondanks de verbouwingen en modernisering werd het stadhuis opgenomen in de voorlopige lijst van Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst, een inventarisatie van potentiële rijksmonumenten, die in 1921 werd uitgegeven. De twee schildhoudende leeuwen op het bordes worden hierin afzonderlijk vermeld, evenals de achtentiende-eeuwse schouw en het goudleren behang.

Afb.7: Bestek en voorwaarden voor het slopen en herbouwen van de achterzijde van het oude stadhuis in 1907.

Ook diverse meubelstukken en portretten worden bij de beschrijving van het stadhuis genoemd.

Op weg naar een nieuw stadhuis (1937-1939)

De nominatie voor rijksmonument kon sloop van het oude stadhuis niet voorkomen. Op 6 april 1937 besloot de gemeenteraad van Medemblik in beginsel tot de bouw van een nieuw stadhuis op de plaats van het oude. Om dit te realiseren werd in de begroting van het dienstjaar 1937 een bedrag van 40.000 gulden opgenomen. Aan de basis van het gemeenteraadsbesluit lag een kritisch rapport *'inzake den toestand van het stadhuis'*, waarin wordt geconcludeerd dat het stadhuis zich zowel van binnen als van buiten in een zeer ver gevorderde staat van verval bevond. Over de voorgevel meldt het rapport dat deze op diverse plaatsen gescheurd was. Het toepassen van kunstzandstenen kozijnen in 1882-1883 lijkt geen duurzame oplossing te zijn geweest. Volgens het rapport toonden de omlijstingen van enkele ramen *'verschijnselen van uitwijking'*. De staat waarin de hardstenen trap verkeerde was wel zeer erbarmelijk. Nagenoeg alle treden waren gescheurd en de pui van het bordes was geheel ontzet waardoor er gevaar voor instorting bestond.

Op 4 mei 1937 stuurde het gemeentebestuur van Medemblik een brief naar de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen om de voorgenomen sloop van het oude stadhuis mede te delen. Naar de mening van het bestuur had het gebouw geen *'historische of aesthetisch belang'* en wilde men van de minister weten of hij enig bezwaar tegen de sloop had. Ruim een week later werd de brief beantwoord met een aankondiging dat de directeur van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg op 19 mei naar Medemblik zou komen. Hij bezocht zowel het stadhuis als kasteel Radboud, dat sinds de sluiting van het kantongerecht in 1933 geen bestemming meer had.

In oktober 1937 maakte de minister bekend geen bezwaar tegen de sloop van het oude stadhuis te hebben. Wel wenste hij dat de specifieke onderdelen, die in de voorlopige lijst van Nederlandse monumenten vermeld staan, bewaard zouden blijven. Voor de twee leeuwen op het bordes betekende de aantekening hun vermoedelijke redding. Maar met deze uitslag was voor de gemeente Medemblik nog niet de weg vrij om een nieuw stadhuis te bouwen. Want in dezelfde berichtgeving drong de minister sterk aan om Kasteel Radboud tot nieuw gemeentehuis te bestemmen. Hij schrijft: *'Dit plan heeft mijn volle instemming en ik zal het toejuichen wanneer uitvoering ervan mogelijk zal blijken'*.

Uiteraard kon het gemeentebestuur van Medemblik een dergelijke aanmoediging niet zomaar naast zich neerleggen, ondanks het feit dat het college van burgemeester en wethouders en de gemeenteraad weinig enthousiasme voor het denkbeeld uit Den Haag konden opbrengen.

Afb.8: 'Het stadhuis is een zetel van het gemeentelijke bestuur [...] waarheen de bevolking optrekt in tijden van beroering, waaromheen zij zich verzamelt bij openbare en algemeene feestelijkheden...'

Er volgden werkbezoeken aan Wijchen en Helmond, twee gemeenten waar een kasteel als gemeentehuis was ingericht. Ook bezocht een Medemblicker delegatie het nieuw gebouwde gemeentehuis van Boxtel in Brabant. Daarnaast werden in kasteel Radboud uitvoerige metingen verricht om na te gaan waar en hoe de afdelingen van de gemeentelijke organisatie konden worden ondergebracht. Omdat het onmogelijk bleek om alle benodigde ruimte in het kasteel te vinden, werd bedacht om de politie en 'eenige arrestantenlokalen' in het waaggebouw aan de Kaasmarkt te huisvesten. Eind 1938 was men in Medemblik definitief overtuigd: kasteel Radboud was niet geschikt als nieuw gemeentehuis. Alleen de uitstraling van het middeleeuwse gebouw werd als positief punt ervaren. Op basis van andere criteria viel het kasteel af: het was te klein, een eventuele verbouwing was te kostbaar en de excentrische ligging werd als ongeschikt beoordeeld.

Een gemeentehuis behoorde in het midden van de bebouwde kom te staan, 'aan het voornaamste plein, op een plaats, waar de voornaamste straten elkaar ontmoeten'. En daar voldeed de Dam prima aan. Een locatie waar bovendien 'reeds vele eeuwen de zetel van het stadsbestuur gevestigd is'. Een jaar later, op 15 december 1939, vond de aanbesteding van de sloop van het oude stadhuis plaats. P. Geusebroek mocht het voor een bedrag van 1066 gulden slopen. Alle puin werd eigendom van de aannemer uitgezonderd de twee leeuwen van het bordes en een aantal andere onderdelen.¹³

**Peter Swart
Hoorn, 2010**

Geraadpleegde bronnen

J. Belonje en R. Kaptein, 'Een kroniek van Medemblick', *Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap* 64, Utrecht, 1943, 45-107. *Voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst, deel V,1, de provincie Noordholland (uitgezonderd Amsterdam)*, Utrecht, 1921.

WFA - Westfries Archief (Hoorn)

GB - Gemeentebestuur
OA - Oud Archief

Herkomst afbeeldingen:

Westfries Archief, Hoorn: 5 en 7.

Noordhollands Archief, Haarlem: 3 en 4.

Peter Swart, Hoorn: 1-2, 6, 8.

¹ WFA, OA Medemblick 149 (bergnummer 662).

² WFA, OA Medemblick 36 (bergnummer 11, 26 oktober 1651).

³ WFA, OA Medemblick 36 (bergnummer 11, 1 juli 1656).

⁴ WFA, OA Medemblick 149 (bergnummer 717).

⁵ WFA, OA Medemblick 36 (bergnummer 11, 19 maart 1663).

⁶ WFA, OA Medemblick 150 (doos 245).

⁷ WFA, GB Medemblick 1813-1932 7.

⁸ WFA, GB Medemblick 1813-1932 428.

⁹ WFA, GB Medemblick 1813-1932 7 en 25 (29 juni 1882)

¹⁰ WFA, GB Medemblick 1813-1932 25 (8 juni 1883).

¹¹ WFA, GB Medemblick 1813-1932 7 (7 januari 1884).

¹² WFA, GB Medemblick 1813-1932 430.

¹³ WFA, GB Medemblick 1933-1980 1333.